

KNJIŽEVNI TOKOVI TEŠKE KATEGORIJE

Čudno je što su upravo neki buržoaski pisci proslavili Ernandesovo delo *Martin Fjero* i postavili ga u središte kanona argentinske književnosti. Taj čin je, dakako, diskutabilan, ali je izvesno da je gaučo Fjero, paradigma bezemljaša, hrabrog čoveka (doduše i nasilnika), dospao u središte jednog kanona, kanona argentinske književnosti, koji zahvata sve veće ludilo. Kao poema, *Martin Fjero* nema naročito visoko dostignuće, ali je zato kao roman veoma živ, prepun značenja koje valja istražiti, drugim rečima, i dalje odiše atmosferom vetra, ili pre udara vetra, i mirisom oluje kao dobrim preduslovom za udarce sudbine. Međutim, to je roman o slobodi i o prljavštini, a ne o obrazovanju i lepim manirima. To je roman o hrabrosti, a ne o inteligenciji, a još manje o moralu.

Ako *Martin Fjero* dominira u argentinskoj književnosti i ako je njegovo mesto usred kanona, Borhesovo delo – a on je verovatno najveći pisac ikada rođen u Latinskoj Americi – tek je uzgredna pojava.

Čudno je što je Borhes pisao tako mnogo, i toliko pozitivno, o *Martinu Fjeru*. Ne samo mladi Borhes, koji na mahove ima običaj, čisto na verbalnom nivou, da bude nacionalista, već i odrasli Borhes, koji je povremeno ushićen (začuđujuće ushićen, kao da posmatra gestikulaciju Sfinge) pred četiri najupečatljivije scene u Ernandesovom delu, pa čak u nekoliko navrata piše i priče o Ernandesovom delu, bezvoljne i savršene, sadržinski epigonalne. Kada Borhes veliča Ernandesu, ne čini to s ljubavlju i poštovanjem s kojima govori o Guiraldesu, niti iznenađeno i resignirano kao prilikom sećanja na onog monstruma Evarista Karijega. Sa Ernandesom, ili sa *Martinom Fjerom*, Borhes odaje utisak da glumi, i to savršeno, ali u pozorišnom komadu koji od početka ne deluje samo neumesno već i pogrešno. Ali, bilo da je neumesan ili pogrešan, on je po svoj prilici neizbežan. Njegova tiha smrt u Ženevi je, u tom smislu, veoma rečita. Ma ne samo što je rečita, to je smrt u Ženevi, dakle govori kao navijena.

Za Borhesovog života, argentinska književnost postala je to što većina čitalaca podrazumeva pod argentinskom književnošću. Drugim rečima: tu je Masedonio Fernandes, koji na mahove zvuči kao buenosajreski Valeri; tu je Guiraldes, koji je bolestan i bogat; tu je Eskijel Martines Estrada; tu je Marećal, koji će kasnije postati peronista; tu je Muhika Lajnes; tu je Bjoj Kasares, koji je napisao prvi i najbolji fantastični roman u Latinskoj Americi, mada se svi latinoamerički pisci upinju da to opovrgnu; tu je Bjanko, tu je samoživi Maljea, tu je Silvina Okampo, tu je Sabato, tu je Kortasar, koji je najbolji; tu je Roberto Arlt, kojeg su najviše nipodaštavali. Kada Borhes umire, odjednom se sve završava. Baš kao da je umro Merlin, premda književni okrugli stolovi u Buenos Ajresu nisu baš ličili na onaj iz Kamelota. Povrh svega, nestaje carstvo ravnoteže. Apolonska inteligencija ustupila je mesto dionizjskom očajanju. San, veoma često licemeran, lažan, povodljiv, kukavički, postaje košmar, neretko častan, odan, hrabar, koji nema oko sebe zaštitnu mrežu, ali ipak košmar, i što je

još gore, košmaran, kada je o književnosti reč samoubistven, kada je o književnosti reč ulica bez izlaza.

Mada je s godinama sasvim razumljivo da se čovek zapita do koje mere je košmar, ili obličje košmara, radikaln kao što su nagoveštavali njegovi obožavaoci. Mnogi od njih žive mnogo bolje nego ja. U tom smislu mogu sebi da dozvolim da kažem da sam apolonski paco, a da oni svakoga dana sve više liče na angorske ili sijamske mačke, efikasno zaštićene od buva ogrlicom marke *acmé* ili *dionisos*, što je u datom istorijskom trenutku sasvim svejedno.

Savremena argentinska književnost, nažalost, ima tri odrednice. Od te tri, dve su javne. Treća je tajna. Sve tri su, na neki način, antiborhesovske reakcije. Sve tri, u osnovi, predstavljaju ustupak, konzervativne su a ne revolucionarne, premda sve tri, ili barem dve, predstavljaju alternativu levičarskog mišljenja.

U prvoo vlada Osvaldo Sorijano, koji je bio dobar minorni romanopisac. Kada je o Sorijanu reč, čovek treba da ima mozak pun fekalnih materija da bi mislio da se na tome može zasnivati neka grana književnosti. Ne želim da kažem da je Sorijano loš. Već sam rekao: dobar je, zabavan je, on je u principu pisac kriminalističkih romana, ili nečeg tome sličnog, i njegova glavna vrlina, koju je naširoko hvalila španska kritika, uvek tako pronicljiva, jeste njegova konciznost pri upotrebi prideva, konciznost koju je pak izgubio nakon četvrte ili pete knjige. Nije baš mnogo da bi se na tome zasnivala jedna škola. Naslućujem da Sorijanov uticaj (osim toga što je simpatičan i velikodušan, a priča se da je to bio u velikoj meri) počiva u prodaji njegovih knjiga, njihovoj lakoo dostupnosti masi čitalaca, mada je preterivanje govoriti o masi kada zapravo govorimo o dvadeset hiljada ljudi. Kada je o Sorijanu reč, argentinski pisci uviđaju da i oni, poput njega, mogu da zarade novac. Nije neophodno da napišu originalne knjige, poput Kortasara ili Bjoja, niti celovite romane, poput Kortasara ili Marećala, niti savršene priče, poput Kortasara ili Bjoja, a naročito nije potrebno gubiti vreme i zdravlje u nekoj prašnjoj biblioteci, i još uz saznanje da ti nikada neće dati Nobelovu nagradu. Dovoljno je pisati kao Sorijano. Malo humora, mnogo solidarnosti, prijateljstvo u prestonici, pomalo tanga, propali bokseri i Marlou, star ali istrajan. Ali gde istrajan?, pitam se na kolenima, jecajući. IstraJan na nebu, istraJan u toaletu tvog književnog agenta? Ma, jesi li ti lud, ništarijo, zar ti imaš književnog agenta? I to još argentinskog književnog agenta?

Ako argentinski pisac potvrdno odgovori na ovo poslednje pitanje, možemo biti sigurni da neće pisati kao Sorijano već kao Tomas Man, kao Tomas Man iz *Faustusa*. Ili, omamljen prostranstvima pampe, direktno kao Gete.

Druga linija je složenija. Druga linija počinje sa Robertom Arltom, mada je Arlt vrlo verovatno sasvim nevin u ovoj nepravednoj optužbi. Recimo, skromno, da je Arlt Isus Hrist. Argentina je, naravno, Izrael, a Buenos Ajres Jerusalim. Arlt se rađa i živi prilično kratko. Ako se ne varam, četrdeset i dve godine. On je Borhesov savremenik. Borhes je rođen 1899, a Arlt 1900. Ali, za razliku od Borhesove, Arltova porodica je siromašna, i kada on stasa u mladića ne odlazi u Ženevu već počinje da radi. Arltovo najčešće zanimanje je novinar, i u svetlu novinarstva mogu se videti mnoge njegove vrline, ali i mnoge njegove mane. Arlt je brz, sklon riziku, povodljiv, urođeno mu je preživljavanje, ali on je i samouk, mada ne u smislu u kom je to bio Borhes: Arltovo učenje se razvija u neredu i haosu, u čitanju očajnih prevoda, u kanalizacijama, a ne u bibliotekama. Arlt je Rus, lik Dostojevskog, dok je Borhes Englez, lik Čestertona, Šoa ili Stivensona. Čak ponekad, uprkos samom sebi, Borhes liči na

neki Kiplingov lik. U ratu između književnih grupa iz četvrti Boedo i Florida, Arlt je uz Boedo, mada imam utisak da njegov borilački žar nikada nije bio odviše velik. Njegovo delo se sastoji iz dve knjige priča i tri romana, mada je zapravo napisao četiri romana, a drugih priča, koje nisu objedinjene u knjigu, već su se pojavljivale u časopisima i novinama, i koje je uspevao da napiše dok je razgovarao o ženama svojih kolega iz redakcije, ima dovoljno za barem još dve knjige. On je autor i *Buenosajreskih gravura*, u najboljoj francuskoj impresionističkoj tradiciji, i nekoliko *Španskih gravura*, prizora iz svakodnevnog života Španije tridesetih godina, koji obiluju Ciganima, siromašnima i velikodušnim ljudima. Pokušao je da se obogati poslom koji nije imao nikakve veze sa argentinskom književnošću tog doba, ali jeste sa naučnom fantastikom, i svaki put je propao, i to beznadežno. A onda je umro, sa četrdeset dve godine, i kao što bi on rekao, sve se završilo.

Ali nije se sve završilo, jer poput Isusa Hrista, Arlt je imao svog apostola Pavla. Arltov apostol Pavle, osnivač njegove crkve, jeste Rikardo Pilja. Često se pitam: šta bi se desilo da se Pilja, umesto u Arlta, zaljubio u Gombroviča? Zašto se Pilja nije zaljubio u Gombroviča nego u Arlta? Zbog čega se Pilja nije posvetio objavljivanju dobre nove proze u Gombrovičevom stilu ili se specijalizovao za Huana Emara, tog čileanskog pisca koji je nalik spomeniku nepoznatom vojniku? Misterija. Ali u svakom slučaju Pilja je taj koji izdiže Arlta iz mrtvačkog sanduka, prelećući Buenos Ajres, na slici koja veoma liči i na jednog i na drugog, ali koja se, zapravo, odigrava samo u Piljinoj mašti, a ne u stvarnosti. Nije dizalica spustila Arltov kovčeg, stepenice su bile dovoljno široke za taj manevar, Arltov leš nije bio poput šampiona u teškoj kategoriji.

Ovim neću da kažem da je Arlt bio loš pisac, naprotiv, bio je odličan, niti želim to da kažem za Pilju, naprotiv, mislim da je Pilja jedan od najboljih savremenih latinoameričkih pisaca. Reč je o tome da mi je teško da podnesem izobličene činjenice – u gangsterskom maniru, najgore vrste – koje je Pilja ispleo oko Arlta, verovatno jedinog nevinog u čitavoj priči. Ne mogu, nipošto, da podržavam loše prevodioce sa ruskog, kao što je Nabokov rekao Edmundu Vilsonu dok je pripremao treći martini, i ne mogu da prihvatim plagijat kao da je umetničko delo. Arltova književnost, ako je posmatramo kao ormar ili podzemnu željeznicu, sasvim je u redu. Ako je posmatramo kao dnevnu sobu, onda je crni humor. Ako je posmatramo kao kuhinju, ne gine nam trovanje. Ako je posmatramo kao lavabo, dobićemo šugu. Ako je posmatramo kao biblioteku, to je garancija za uništenje književnosti.

Ili, drugim rečima: teška kategorija književnosti mora da postoji, ali ako postoji samo ona, onda je to kraj za književnost.

Nalik je solipsističkoj književnosti, koja je toliko popularna u Evropi, danas kada mladi Henri Džejms ponovo ima svoje mesto pod suncem. Književnost u čijem je središtu *ja*, krajnja subjektivnost, naravno da mora i treba da postoji. Ali kada bi postojali samo solipsistički pisci, čitava književnost bi se na kraju pretvorila u obaveznu vojnu službu raznih *ja* u malom, ili u reku autobiografija, memoara, ličnih dnevnika, koji bi vrlo brzo postali prava kanalizacija, i književnost bi i tada prestala da postoji. Jer, koga, dođavola, zanimaju sentimentalni dolasci i odlasci jednog profesora? Ko može da kaže, a da ne laže kao pas, da su zanimljiviji svakodnevni susreti sa tužnim madridskim profesorom, koliko god bio elegantan, od košmara, snova i ambicija uglednog i smešnog Karlosa Arhentina Danerija? Niko ko ima tri čuke u glavi. Pazite: nemam ništa protiv autobiografija, ukoliko onaj ko je piše ima u erekciji

penis od trideset centimetara. Ukoliko je književnica bila kurva, pa je do starosti stekla solidno bogatstvo. Ukoliko je idejni tvorac tog životopisa zaista imao jedinstven život. Suvišno je reći da između solipsista i loših momaka teške kategorije biram ove druge. Ali samo kao manje od dva zla.

Treću liniju igre zvane savremena postborhesovska argentinska književnost započinje Osvaldo Lamborghini. To je tajna struja. Jednako tajna kao Lamborghinijev život, a on je, ako se dobro sećam, umro u Barseloni 1985. godine, i zaveštao svoju književnost svom najdražem učeniku, Sesaru Airi, što vam dođe isto kao da pacova ostavite u nasleđe gladnom mačku.

Kada bi Arlt, koji je najbolji od te trojice, bio podrum kuće koja predstavlja argentinsku književnost, a Sorijano vaza u gostinskoj sobi, Lamborghini bi bio kutijica na kredencu u podrumu. Kartonska kutijica, po čijoj površini se nahvatalo mnogo prašine. Međutim, ako neko otvori kutijicu, unutra će naći pakao. Oprostite mi što sam tako melodramatičan. Kada je u pitanju Lamborghinijevo delo uvek imam taj problem. Ne može se objasniti ako ne koristite krupne reči. A reč *surovost* joj pristaje kao rukavica. Reč *čvrstina* takođe, ali pre svega *surovost*. Nepripremljen čitalac može da nasluti sadomazohističku igru svojstvenu tim književnim radionicama koje milosrdne duše pedagoga organizuju u ludnicama. Moguće je, ali ne drži vodu. Lamborghini uvek ide dva koraka napred (ili nazad) u odnosu na svoje progonitelje.

Čudno je razmišljati sada o Lamborghiniju. Umro je sa četrdeset i pet godina, što znači da ja sada imam četiri godine više nego on tada. Ponekad otvorim neku od njegove dve knjige, koje je Aira priredio – što je prazna priča, jer ih je isto tako mogao prirediti i štampar ili portir zgrade u kojoj se nalazi izdavačka kuća, Serbal, iz Barselone – i jedva uspevam da je čitam, ne zato što mislim da je loša već zato što mi uliva strah, naročito roman *Tadeys*, nenasan roman koji čitam (i to dve-tri stranice, nipošto više od toga) samo kada osećam da sam naročito hrabar. Malo je knjiga za koje mogu da kažem da mirišu na krv, na otvorenu utrobu, na telesne tečnosti, na neoprostive postupke.

Danas, kada je toliko moderno govoriti o nihilistima – mada kada o tome govore ljudi misle na muslimanske teroriste, koji nemaju ama baš ništa zajedničko sa nihilistima – ne bi bilo loše zaviriti u delo jednog pravog nihiliste. Lamborghinijev problem je što je promašio profesiju. Bolje bi mu bilo da je radio kao plaćeni ubica, ili kao žigolo, ili kao grobar, sve su to manje komplikovana zanimanja od pokušaja da se uništi književnost. Književnost je oklopna mašina. Ne brine o svojim piscima. Ponekad čak ne primećuje ni da su živi. Njen neprijatelj je drugačiji, mnogo veći, mnogo moćniji, i naposljetku će pobediti. Ali to je druga priča.

Lamborghinijevi prijatelji su osuđeni da ga plagiraju dok im ne pozli, a Lamborghiniju bi se sigurno dopalo kada bi mogao da ih vidi kako povraćaju. Takođe su osuđeni da pišu loše, užasno, izuzev Aire, čija proza je po pravilu jednolična, siva, ali se na mahove, kada je veran Lamborghiniju, kristališe u nezaboravna dela, poput priče „Sesil Tejlor“ ili romana *Kako sam postao monahinja*, ali je u svom neoavangardnom i rusovskom (apsolutno nekritičkom) toku uglavnom samo dosadna. Proza koja proždire samu sebe ne znajući kuda dalje. Nekritičnost koja se tumači kao prihvatanje, sa nijansama, naravno, te tropske figure kao što je latinoamerički profesionalni pisac, koji uvek ima reči hvale za svakoga ko to od njega traži.

Od te tri linije, tri najživlje linije argentinske književnosti, tri polazne tačke teške kategorije, plašim se da će izaći kao pobednik ona koja najvernije predstavlja sentimentalni šljam, kako bi rekao Borhes. Sentimentalni šljam, koji više nije desnica (u velikoj meri zato što se desnica bavi publicitetom i uživanjem kokaina i planiranjem gladi i blokiranjem protoka novca, dok je za književnu materiju funkcionalno nepismena ili se zadovoljava recitovanjem stihova iz *Martina Fjera*), već levica, koja od svojih intelektualaca traži opijati, odnosno upravo to što dobija od svojih gospodara. Opijat, opijat, opijat Sorijano, oprosti mi, neka bude carstvo tvoje.

Arlt i Pilja su nerazdvojni. Recimo da među njima vlada sentimentalna veza i da je bolje da ih ostavimo na miru. Obojica, a Arlt bez ikakve sumnje, zauzimaju značajno mesto u argentinskoj i latinoameričkoj književnosti i njihova sudbina je da sami jašu kroz pampu nastanjenu duhovima. A tamo, ipak, nije moguća nikakva škola.

Zaključak je logičan. Treba ponovo čitati Borhesa.

Izvornik: Roberto Bolaño, "Derivas de la pesada", *Echevarría* (2004), str. 23–30.

(Sa španskog prevela **Bojana Kovačević Petrović**)